

VITA

SZÉP ERNŐ NÉVTELEN SORAI AZ ADY–RÁKOSI VITÁBAN

A Nyugat 1915. december elsejei számában megjelent *Névtelen sorokat* a Rákosi Jenő által indított Ady és a Nyugat elleni offenzívára adott legszebb válaszok között tartjuk számon. A három csillaggal szignált cikk szerzőségét illetően, abból kiindulva, hogy a prózai költemény-számba menő líraiságú írás alkotóját a megtámadott költők között kell keresnünk, mint számításba vehető lehetőség, Ady és Babits neve merült fel az eddigi kutatásokban, A kérdéssel és történetével Schweitzer Pál foglalkozott behatóan, a következő rövid adatközlésünkben főként reá támaszkodunk.¹

A *Névtelen sorok* Ady kötetben először 1959-ben jelent meg, *A nacionalizmus alkonya* című publicisztikai válogatásban. Ezt követően bekerült az *Ady Endre az irodalomról* című gyűjteménybe 1961-ben, a *Poéta és publikum* kötetébe (1967. Bukarest), *A Nyugat és Ady kora* című egyetemi segédkönyvbe 1963-ban, a *Szöveggyűjtemény a XX. század irodalmából* válogatásába, majd Vezér Erzsébet *Ady Endre élete és pályájában*, 1969-ben említi Ady Rákosinak adresszált válaszai között. 1972-ben azonban, Kardos Pál megkérdőjelezi a cikknek Ady Endre *Összes Prózai Műveibe* való bekerülésének jogosságát Babits monográfiájában, s Babits szerzőségének bizonyítására tesz kísérletet stíluselemzésében.² Schweitzer Pál meggyőző

¹ Schweitzer Pál: *Ki írta a Névtelen sorokat – Ady vagy Babits?* It. 1975/3. 736–755.

² Kardos Pál: *Babits Mihály*. Bp. 1972. 169–170.

érvekkel cáfolja 1975-ben Babits szerzőségének lehetőségét, s a *Névtelen sorok* Ady-párhuzamainak kimutatásával arra a következtetésre jut, hogy az írást Ady Endre életműve szerves és nagyértékű darabjaként fogadhatjuk el.³ Az Ady-elemek és motívumok alapján a *Névtelen sorok* így Ady igazi, művészi hitelű válaszaként kerülnek be 1977-ben is a Szépirodalmi Kiadó *Ady Endre publicisztikai írásai* válogatásába, a Rákosi vitához.⁴

Úgy tűnik azonban, hogy noha Ady szerzőségének nagy volt a valószínűsége, a *Névtelen sorokat mégsem Ady írta: Szép Ernő ugyanis ezt a cikket 1917-ben felveszi kötetébe* (ld. Sz. E. *Kenyér, Légrády Testvérek* Bp. [1917] 42–43. l.). Az itt olvasható írás teljes egészében megegyezik a *Névtelen sorok*-kal, s a címe is immár félreérthetetlen: *Adyt bántják*.

Már Schweitzer Pál is kimutatja, hogy az Ady-motívumok előfordulása „... a támadásokra adott válaszban arra utal; a válasz írója védelmezi a megtámadott művet, a védelem pedig művészi ösztönösséggel és nem polemikus tudatossággal történik.”⁵ Jogos volt a következtetés, hogy írójában költőt kell sejtenuünk, s az is kétségtelen, hogy az Ady-motívumok eszközül szolgálhatnak a lírai utalásra, hogy kit vesz védelmébe írójuk. Szép Ernő pedig vérbeli lírikus akkor is ha prózában beszél, s lírikus a színpadon is. A rövid glossza és a prózaköltemény vegyítéséből kialakított műfaj Szép Ernő egyik legsajátabb terrénuma: publicisztikájának nagy többsége ilyen jellegű, ez újságírói sikerének egyik titka. Az írás műfajából következően tehát szerzőjük Ady-motívumokkal szól Adyról, amelyek közül a legfontosabb – mint azt Schweitzer is kiemeli – az *Intés az őrzőkhözre* utal,⁶ amelyet Rákosi bom-

³ Schweitzer P. i. m. 755.

⁴ *Ady Endre publicisztikai írásai*. Bp. 1977. III. 503, 574.

⁵ Schweitzer P. i. m. 743.

⁶ Uo.

basztjai november 12-én vesznek célba a Budapesti Hírlapban.⁷ „Őrzők, vigyázzatok a strázsán, / Csillag-szórók az éjszakák . . .” – írja Ady; „. . . Megvakítani akarni azt a fényfórást, amely csillagokat szór a ködbe.” – rezonál Szép Ernő. A Baudelaire-re visszamenő „albatrosz-madár” képről megjegyezzük, hogy a magyar és francia költő együttemlítése Szép Ernőnél nem csak itt fordul elő: 1917-ben a Nyugatba cikket ír Ady Baudelaire-fordításáról.⁸ A háborús fogalmak használatának vitás kérdésében, amelyek közül a legkirívóbb a „repülő” alkalmazása volt a *Névtelen sorok*ban, feloldást adhatnak Szép írásai. Jóllehet még ő is váltakozva használja a „repülő” és az „aviatikust”, a „repülőnek” egy önálló lírai eszme-futtatást szentel.

„. . . Ezek nem egy túlvilági kegytől kisorsolt teremtések, nem költők, nem apostolok, nem geniek, nem művészek ezek és mégis mások ezek, mint az emberek. Más emberek. Ezek mindennap szakítanak a földdel, amely az embernek az életet jelenti. Ezek bejáratosak a *felhőkben*, ezek a *ködök* vendégei, ezek az ismeretlen *szelek* intímusai . . .”⁹ (Kiem. PBGY)

A repülők Karinthy Szép Ernő háborús írásairól készült paródiájának egyik célpontja.¹⁰

„. . . Lövöldözni az isten *repülőjére*, aki a tornyok és *felhők* között vergődik *szélben* és hidegben és egyedül. Csodálatos ellenkezése az egyforma embereknek az olyannal, aki egyetlen . . .” – írja a *Névtelen sorok* szerzője. (Kiem. PBGY)

Az „egyetlenek” sorsa Szép Ernőnél is a művésszel, a kiszemelt emberrel kapcsolatos, akiknek tehetsége az emberek felé áradva enyhíti a földi szenvedések kínjait.

⁷ *Az Ady-Rákosi vita. Egy irodalmi peraktái 1915–16-ból.* Pannónia, Debrecen 1940. (Szerk. Kardos L.) alapján.

⁸ Szép Ernő: *Causerie.* Nyugat, 1917. II. 846–847.

⁹ Sz. E. *A repülők. Élet, halál.* Dick, Bp. 1916. 34.

¹⁰ Karinthy Frigyes: *Sz. E. Harctér. – Így írtok ti.* Bp. 1973. I. 164–166.

„... Szerettem vón *egyetlent*, határtalant csinálni, / Hírt adni: itt vagyok! – hogy mind a tengert bejárja...”; „... Talán itt közöttünk vándorol, jár-ke, utazgat és forgolódik egy ismeretlen, az örökkévalóság emberarcú képviselője, az *egyetlen*, aki nem szól hozzá semmihez, nem tartozik senkihez és sehova, kiben a szenvedélyek csapjai nyitottak és hidegek kinek fejében az örök eszmélet fehér gyertyalángja mozdulatlanul ég... Kinek szemei mindig lefelé néznek, mert az emberek lelkének a fenekére néznek, s ki pillantásaival jegyzőkönyveket jegyez teli... Őt költőnek fogják nevezni és ő magát igazi embernek fogja vallani és ő utána nem lesz több költő, mert mindenki ilyen igazi ember lesz. Ő olyan könnyűvé teszi majd az életet, mint amilyen könnyű most a halál.”¹¹ (Kiem. PB Gy)

A „költő boldog szenvedése” Szép Ernő melankolikus szépségfelfogására s vigasztaló művészattitűdjére igen jellemző. A *Névtelen sorok*nak azonban nemcsak a megbántott Adyra kellett utalnia, hanem a szerzőjükre is, hogy Ady és a kortársak felismerjék, hiszen ez az egyik célja, mint az az utolsó sorokból is kiderül. Szép Ernő ugyanazt az eszközt alkalmazza mint az előbb: saját költői motívumaival közli kilétét. Csak néhányat említenék meg itt.

„... Ők beteszik zsalugátereiket, és azt mondják éjszaka van...” – Szép első verse, amely a Nyugatban megjelent, a *Nézni*: „... Ha idebenn majd minden elaludt, / Nagy csönd lesz, leeresztem a zsalut.” – írja.¹² „... A természetből való a költő, s mint vele, úgy bánnak a természettel is. A földet hasgatják, roncsolják, a gyepet leszkitják róla, a bokrokat elfujják, az erdőt felrúgják...” – Szép animista természet-szemléletének megnyilvánulása: a háború természetellenessége a természet szenvedéséből nyilvánvaló asszociatív kapcsolat. Másutt: „Az erdő halva áll napfényben”; „Elpusztul a virág a földről, madár elbúvik / Gyász csüng köröskörül az égen”; „Szikkadt hideg fű kushad színe nélkül”; „Csak csóka csípi

¹¹ Sz. E. *Néked szól – Emlék*. Pallas, 1917. 202. és *Emléksorok*. Az Est, 1916. febr. 7. 5.

¹² Nyugat. 1908. I. 342.

vagy varjú vágja a kopasz mezőt”; „Nyomor, kín, vadság / Paréjja nő a kertben” stb.¹³ „A hold mosolyog.” – olvashatjuk a *Névtelen sorok*ban. A hold Szép Ernőnél gyakori halálszimbólum. A hold nézése halálba hív, csalogat (vö. *Crème d'Yvette, Hold*), mosolya a halál mosolya.

„... És úgy hallottam, mintha beszélt volna a hold és azt mondta volna a mosoly hangján: – Én oly boldog vagyok. Én felkérdeztem: – Te azért mosolyogsz mert halott vagy? – Mindig mosolygok – mondta a hold. – A nap szenved mint a pokol. – Minden azért van mert meghalunk? – kérdeztem megint, pedig úgyis tudtam, hogy azért van minden...”¹⁴ „Mint halott lánynak / Mosolyog szája, / Mosolyog a hold / Lengyelországba.” – írja 1915 szeptemberében.¹⁵ „De szép volna írni. Nem való most. Firkálni szabad csupán és egyet-egyet sóhaj-tani. És egy tengert, az egész lelket, fedővel befödni...”

„Firkálás”, „sóhaj”, „tenger” – jellegzetes Szép Ernői motívumok: az első kötetcímben is előfordul, 1913-ban jelenik meg a Franklinnál az *Irka-fírka* című cikkgyűjteménye. A sóhajnak valóságos kultuszával találkozunk nála versben, prózában egyaránt (vö. *Óh, A sóhajról* stb.).¹⁶ A tengernek széles környezete van lírai jelrendszerében: az élet, a végtelen, a lélek szimbóluma.

„... Egy-egy fej sétál és forog az állati testek fölött és a tenger hullámoz és vergődik benne örökösön, a gondolkodás. Egy tenger a szűk koponyában. Majd szétveti. Hogy szokott fájni az ember feje. És a tenger milyen mély, a szív fenekén álomrajzú virágai...” – írja Zuboly emlékére.¹⁷

A különböző stílusrétegek vegyítése Szép Ernő prózájában az eredetiségen túl a szélsőséges, érzelgősséggel fenyegető lírai hevület irónikus egyensúlyát kívánja megteremteni. Igen fon-

¹³ Az idézett versek: *Oly szépek a tavasz felhői, Mint hangafa a pusztában, A semminél kevesebb valami, Lengyelország, Néked szól. – Emlék.* Pallas 1917. 169, 194, 163, 138, 206

¹⁴ i.m. 23, 110. és Sz. E. *Egy piros felhőt.* Az Est, 1916. jan. 6. 10.

¹⁵ Id. *Emlék*, 138. (megj. Az Est, 1915. szept. 5. 10.)

¹⁶ Id. *Emlék*, 86.; *Élet, halál*, 54.

¹⁷ Sz. E. *Zuboly elesett. – Élet, halál*, 31.

tos nyelvi eszköze a „nem irodalmi” kifejezések, nagyvárosi, köznapi, szalonnyelvi, gyermeknyelvi szavak és fordulatok váratlan szerepeltetése, amelyeket a *Névtelen sorokban* is egyre-másra alkalmaz, s amelyeknek valóban bravúros harmóniáját teremti majd meg a *Lila akácban*. Neoprimitivista koncepciójából sarjadnak szinte névjegyszerű mondatszerkesztési sajátosságai, a paralellizmus, aszünдетon és poliszünдетon, a szokatlan szórend, az egyeztetés hiánya, „magyartalanságai”, az élőbeszéd minél hívebb visszaadására vagy illúziójának felkeltésére való törekvés. Nem illusztráljuk részletezőn az elmondottakat, csupán egyetlen remek részletet ragadunk ki a *Lila akác*ból:

„... Emlékszel a barna valcerra? C'est la valse brune... meg a többi valcerra, amelyik jött Pestre, kék valse-ok és szőke és fekete és vörös és sárga valse-ok Párizsból és dzsiggelni való hadari dalok és mindenféle bolondos zenék Londonból meg New York-ból és egymás után végigszaladgálták a színházakat, a kabarét, az orfeumot, a kávéházi cigánybandát meg a bodegákat és a borozót hajnalban, és a verklíbe másztak, és ott ugráltak még egy darabig, és egyik a másik után elhallgattak egyszer, és elvesztek a város muzsikájából örökre...”¹⁸

Nem tudunk biztos választ adni arra a kérdésre, hogy 1915 decemberében a Nyugat miért hozza névtelenül az írást, – Szép Ernő kérésére-e, vagy a szerkesztők meggondolásából a cikk pacifista hangvétele miatt, mivel szerzőjük ekkor még minden bizonnyal katona? Rákosi Jenő szándékai ugyanis világosak, a háborús helyzetet kihasználva nem pusztán irodalmi leszámolásra készül: az individualizmus és kozmopolitizmus vádja ennél jóval messzebbre megy.

„... Ki nem tudja, hogy ezt az európai háborút... a francia és olasz szabadkőművesek készítették elő, provokálták és táplálják mind a mai napig. A mi új honfoglalóink pedig indirekte ezeknek a szolgálatában dolgoznak. Nem egy kis magyar irodalmi betegségről van tehát szó...”; „... Itt két világnézet összeütközéséről van szó, amelynek

¹⁸Sz. E. *Lila akác*. Bp. 1967. 28.

pere ebben a pillanatban keresi az ítéletet a harcban álló európai nemzetek véres csatamezőin.¹⁹

Szép Ernőnek nem a decemberi *Névetelen sorok* az egyetlen állásfoglalása az Ady–Rákosi vitában. A Nyugat előző számában, ahol Babits is válaszol a támadásokra, az Adynak dedikált írások között találjuk Szép Ernő Adynak ajánlott három versét, *Az asztalfiából* címmel.²⁰ Az itt még cím nélküli versek értelmezésénél igen fontos szempontként vehető számba, hogy azok a meghajszolt Adyhoz szólnak, így az *Add a kezed*, a *Hét szín*, s a lenyűgöző harangjáték, a *De kár*, amely Ady intésére visszhangozva szövi tovább a felvett lírai szálát.

Őrzők, vigyázatok a strázsán,
Csillag-szórók az éjszakák,
Szent-János-bogarak a kertben,
Emlékek elmúlt nyarakon,
Flórenc nyarán s összekeverten
Búcsúztató őszi Lidónak
Emlékei a hajnali
Párás, dísz-kócos tánci termen,
Történt szépek, éltek és voltak,
Kik meg nem halhatnak soha,
Őrzött elevenek és holtak,
Szívek távoli mosolya,
Reátok néz, aggódva, árván,
Őrzők, vigyázatok a strázsán.

De kár a szőke szűzekért . . . — sóhajt fel szép Ernő, s rakogatja végeláthatatlan sorba az őrzött emlék-mozaikok csillogó köveit, s van gondja a visszajelzésre is:

„ . . . Leírom mert eszembe jut,
Hogy szép az égen a tejút
Lombok közt lámpasugarak,
Hunyó szentjánosbogarak . . .”.

Kár az elmúltakért, mert voltak; s kár a jelenért, a háborúért, mert van.

*

¹⁹ *Az Ady–Rákosi vita . . . 44, 20, a BH nov. 23-i és nov. 9-i cikke.*

²⁰ *Nyugat*, 1915. II. 1261–1264.

Az Adyhoz intézett *Névtelen sorok*, vagy – most már Szép Ernő későbbi címadását alkalmazva – az *Adyt bántják* kiemelkedő helyet foglal el szerzőjük háborús publicisztikájában; a háborús lelkesedés sodrát leküzdő, pacifista Szép Ernő szól itt magáról a háborúról, az éjfélről éjfél napokról, a szellem internáló Európáról, költőt üldöző, háború párti, természet ellen cselekvő hazai táborról, az igazi alkotás lehetetlenségéről, kényszerű rejtőzködésről, a világ költőinek összetartozásáról. E tény remélhetőleg nemcsak Szép Ernő igazi arcára vethet ezentúl élesebb fényt, hanem ennek a két látszólag annyira különböző költőnek a barátságára is.

PURCSI BARNA GYULA